

بررسی تأثیر میزان سرمایه اجتماعی در موفقیت تعاونی‌های تولیدی شهر یزد

دکتر اکبر زارع شاه آبادی *

بهروز اسلامی **

ملیحه مهدی پور خراسانی ***

تاریخ دریافت: ۹۰/۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۱/۵/۶

چکیده

سرمایه اجتماعی متشکل از اجزایی همچون اعتماد، آگاهی، مشارکت و شبکه می‌باشد. سرمایه اجتماعی نوعی محصول اجتماعی، ناشی از تعامل اجتماعی است. یکی از خصوصیات ویژه سرمایه اجتماعی این است که برخلاف سرمایه فیزیکی با مصرف زیاد از بین نمی‌رود و مستهلک نمی‌شود، بلکه رشد

پیدا می‌کند و قوی‌تر می‌شود. از آنجایی که تعاونی‌ها مکان‌هایی هستند که باید سرشار از روح همدلی و یگانگی، اعتماد، آگاهی و مشارکت باشند، هدف این تحقیق بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در موفقیت تعاونی‌های تولیدی شهر یزد می‌باشد.

این تحقیق از نوع توصیفی-تبیینی است که از نظر زمانی مقطعی، و از نظر روش اجرا پیمایش و به لحاظ ماهیت کاربردی و به لحاظ وسعت پهنانگر می‌باشد. حجم نمونه ۱۲۸ نفر می‌باشد که با روش طبقه‌ای متناسب و به وسیله فرمول کوکران برآورد شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه می‌باشد. اعتبار پرسشنامه با استفاده از اعتبار محتوایی و پایایی آن به وسیله آلفای کرونباخ تعیین گردیده است و داده‌ها به وسیله نرم افزار SPSS تحلیل شده‌اند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان میانگین اعتماد اجتماعی پاسخگویان برابر است با ۴۷/۴۶، میانگین هنجار اجتماعی پاسخگویان ۴۴/۱۱، میانگین آگاهی اجتماعی برابر است با ۴۱/۶۱، و میانگین مشارکت اجتماعی برابر است با ۴۴/۵۶ که میزان آن‌ها کمتر از حد متوسط است. به طور کلی میانگین سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولیدی شهر یزد در این تحقیق برابر است با ۶۷/۷۵ و میانگین موفقیت تعاونی‌ها برابر است با ۳۸/۷۷ که میزان آن‌ها از حد متوسط پایین‌تر است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که از میان ابعاد سرمایه اجتماعی میزان آگاهی اجتماعی پاسخگویان از ابعاد دیگر کمتر و میزان اعتماد اجتماعی بیشترین مقدار را داراست. با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون مشخص گردید که رابطه بین متغیر سن، تحصیلات، درآمد و ابعاد سرمایه اجتماعی با میزان موفقیت تعاونی‌ها معنادار و مستقیم است. همچنین از رگرسیون چندگانه با روش گام به گام برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل بر موفقیت تعاونی‌ها استفاده شده است که نشان داد از بین متغیرهای مستقل تنها دو بُعد از ابعاد سرمایه اجتماعی یعنی شبکه اجتماعی و هنجار اجتماعی، به عنوان متغیر مستقل، به ترتیب بیشترین تأثیر را بر میزان موفقیت تعاونی‌ها داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، تعاونی، اعتماد اجتماعی، آگاهی

اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه اجتماعی، هنجار اجتماعی

بیان مسأله

پاتنام^۱ معتقد است که طراح شهری به نام جاکوب^۲ اولین تحلیلگر اجتماعی بود که اصطلاح سرمایه اجتماعی را همان گونه که امروز می‌فهمیم به کار برد (Milani, 2005:14) طرح سرمایه اجتماعی در ایران نیز در اثر تلاش انجمن جامعه‌شناسی ایران و در اواخر دهه ۷۰ شمسی صورت گرفت (شارع پور، ۱۳۸۳: ۸۳). سرمایه اجتماعی به طور ثابت و مؤثری با بسیاری از شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی همراه می‌باشد (پورموسی، ۱۳۸۱: ۱۷۷). در ارتباط با مفهوم سرمایه اجتماعی تعاریف زیادی مطرح شده است؛ بانک جهانی سرمایه اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: نهادها، روابط و هنجارهایی که کمیت و کیفیت تعامل اجتماعی یک جامعه را تشکیل می‌دهد (شارع پور، ۱۳۸۵: ۱۳). منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر (و این نوع ارتباطات) می‌توانند به دست آورند (بورديو^۳، ۱۹۸۶، کلمن^۴، ۱۹۸۸، پاتنام، ۱۹۹۳). (به نقل از شارع پور، ۱۳۸۵: ۱۱). نقش شبکه‌ها و هنجارهای مدنی در سرمایه اجتماعی بسیار با اهمیت می‌باشد. شاخصه‌های سرمایه اجتماعی عبارتند از: اعتماد، آگاهی، مشارکت و شبکه. سرمایه اجتماعی، زاده کنش متقابل افراد می‌باشد و محصول آشنا شدن آدمیان با یکدیگر است و بر چشم داشت‌هایی استوار است که از آشنایی جان می‌گیرند و در بیشتر مواقع با گذر زمان می‌بالند و گسترده می‌شوند (پیران و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۰). سرمایه اجتماعی در حقیقت به آرمان‌های مشترک، وفاق و انسجام اجتماعی، اعتماد، صداقت، رعایت ارزش‌ها و

1. Putnam

2. jakobs

3. bourdieu

4. Coleman

هنجارها به منظور کمک به پویایی جامعه و... اطلاق می‌گردد (کتابی و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۸۹). سرمایه اجتماعی که به معنای وجوه گوناگون سازمان اجتماعی برای بهبود کارایی جامعه است، به طور کلی بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد. روابطی که در تمام لحظات زندگی روزمره و در طول عمر انسان‌ها، جریان دارد و رفتار و نگرش آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین لحاظ، سرمایه اجتماعی در هر جایی حاضر است؛ چه در رفتار با نزدیکان و دوستان در خانه و مدرسه و... و چه در رفتار با همکاران و آشنایان و... . ادبیات سرمایه اجتماعی، تا به حال، علاوه بر طراحی نظری این مفهوم، در پی آن بوده که اهمیت این روابط را از لحاظ تجربی به اثبات رساند (علمی و دیگران، ۱۳۸۴: ۲۴۰). کلمن به سودمندی سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی برای همکاری، روابط دوجانبه و توسعه اجتماعی، تأکید می‌ورزد. به نظر کلمن عواملی چون کمک، اطلاعات و هنجارها به‌ایجاد و گسترش سرمایه اجتماعی کمک می‌کنند (Coleman, 1990: 307). نظریه سرمایه اجتماعی در یک جمله خلاصه شده است: روابط مهم است (فیلد^۱، ۱۳۸۵: ۱). تئوری عمومی فعالیت‌های اقتصادی بوردیو می‌گوید که انسان‌ها معمولاً انواع ملموس و غیر ملموس سرمایه را بر اساس قوانین خاص تبدیل می‌کنند (Bourdieu, 1986). امروزه سرمایه اجتماعی نقشی بسیار مهمتر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی انسجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌هاست. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثر بخشی خود را از دست می‌دهند و پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی دشوار می‌شود (Putnam, 2000). تعاونی‌ها سازمان‌ها و نهادهای مردمی هستند و ضمن برخورداری از ویژگی‌های واحدهای اقتصادی دارای ارزش‌های اجتماعی هم می‌باشند. سرمایه اجتماعی به زندگی، معنی و مفهوم می‌بخشد و زندگی را راحت‌تر می‌کند. تفاوت سرمایه اجتماعی با کالای مصرفی این است که کالای مصرفی، مولد نیست و خودش تبدیل به کالا نمی‌شود، در حالی که سرمایه یا خودش را باز

¹. Field

تولید می‌کند و یا از طریق آن می‌توان کالا تولید کرد. همچنین گروه یا ملتی که سرمایه اجتماعی بیشتری داشته باشد، کارایی بیشتری دارد و رفاه آنها نیز بیشتر خواهد بود. از آنجایی که اجزای سرمایه اجتماعی به صورت رسمی و غیررسمی جزء اصول جدانشدنی تعاونی‌ها می‌باشد هرچه میزان سرمایه اجتماعی در تعاونی‌ها بالاتر باشد طبیعتاً سود و بهره‌وری تعاونی‌ها نیز بیشتر و هزینه آن‌ها کمتر خواهد شد. با توجه به این مطالب، هدف تحقیق، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در موفقیت تعاونی‌های تولیدی شهر یزد تعیین گردیده است.

ضرورت تحقیق

یکی از علل آسیب‌ها و افزایش مشکلات اجتماعی نبود یا کمبود سرمایه اجتماعی است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۱). تحقیقات پورتینگا^۲ در انگلستان نشان داد که سطح بالای سرمایه اجتماعی به سلامتی بهتر کمک می‌کند (Poortinga, 2006) چنانگ^۳ در تایوان نشان داد که با افزایش سرمایه اجتماعی، انجام رفتارهای نابهنجار از سوی افراد کاهش می‌یابد (Chuang, 2008). سرمایه اجتماعی به طور بالقوه کارکردهایی از قبیل افزایش سطح تولید ملی، تسهیل موفقیت تحصیلی، کاهش میزان جرایم، افزایش سلامت روانی افراد و کمک به موفقیت شغلی را در پی دارد (شارع‌پور، ۱۳۸۵: ۳۱۶-۳۱۷). در شرایطی که سرمایه اجتماعی یعنی توانایی استفاده جمعی و توأم با همکاری از منابع برای وظایف عمومی، وجود نداشته باشد، بعید است که تنها سرمایه مالی و افزایش سرمایه انسانی (از طریق آموزش) بتواند به نتایج مثبتی همچون رشد اقتصادی و کاهش فقر یا مشارکت بیشتر و پاسخگویی نهادهای عمومی منجر شود (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۱۰). سرمایه اجتماعی هم نقش مثبت و هم نقش منفی در فعالیت‌های جمعی و

1. Fukuyama
2. Poortinga
3. Chuang

جامعه محور دارد (Adhikari, goldey, 2010). برای شرکت‌های خصوصی کوچک صرف منابع زیاد در سرمایه اجتماعی خطرناک است، اما از طرف دیگر برای فعالان اقتصادی بزرگ سرمایه‌گذاری بر روی سرمایه‌اجتماعی از هر جهت سودآور است. زیرا این فعالان قادر به طراحی سیستم‌هایی هستند که شرکاء را وارد بازی می‌کند که مجبورند به منظور دستاوردهای اقتصادی قابل توجه برای همه شرکت کنندگان به طور فعال در آن مشارکت کنند و بدین ترتیب از تکروری که باعث کم شدن این دستاورد می‌شود خودداری می‌کنند. به این ترتیب آنها شبکه اجتماعی را به بخش مهمی از سرمایه خود تبدیل می‌کنند. (Svendsen, et. Al, 2010). در دیدگاه‌های سنتی مدیریت توسعه، سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهمترین نقش را ایفا می‌کردند، اما در عصر حاضر برای توسعه بیشتر از آنچه به سرمایه اقتصادی، فیزیکی و انسانی نیازمند باشیم به سرمایه اجتماعی نیازمندیم. زیرا بدون این سرمایه، استفاده از دیگر سرمایه‌ها به طور بهینه انجام نخواهد شد. در جامعه‌ای که فاقد سرمایه اجتماعی کافی است، سایر سرمایه‌ها اتر می‌مانند و تلف می‌شوند. از این رو موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل اساسی برای نیل به توسعه پایدار محسوب شده و حکومت‌ها و دولتمردانی موفق قلمداد می‌شوند که بتوانند با اتخاذ سیاست‌های لازم و ارائه راهکارهای مناسب در ارتباط با جامعه به تولید و توسعه سرمایه اجتماعی بیشتر نائل شوند. در ایران به علت شرایط خاص و بحرانی و مشکلاتی که در حال حاضر وجود دارد، لزوم همکاری و مشارکت مردم در اموری که مربوط به خود آنها می‌باشد می‌تواند راه حل بسیاری از مشکلات و موانع باشد. روحیه تعاون می‌تواند مردم را در برابر سختی‌ها در صحنه ننگه دارد و اراده آنان را در اموری که مربوط به آنها است، عینیت بخشد. تعاون و همکاری متقابل می‌تواند زمینه‌های یگانگی هرچه بیشتر مردم را فراهم نماید. به همین دلیل در قانون اساسی کشور به بخش تعاون در کنار بخش دولتی و خصوصی توجه خاص شده است. زیرا تعاون و گسترش آن در کشور موجب رشد و توسعه و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی می‌شود و جامعه را به سوی استقلال و خودکفایی سوق می‌دهد.

پیشینه تحقیق

چلوپکوا^۱ و اسوندسن^۲ (۲۰۰۳) میزان سرمایه اجتماعی در دانمارک و لهستان را با توجه به شروع حرکت‌های تعاونی در قرن ۱۹ در این دو کشور بررسی کردند و نشان دادند که اگر چه شروع حرکت‌های این تعاونی داوطلبانه در هر دو کشور همزمان بوده است ولی امروزه میزان سازمان‌های داوطلبانه در دانمارک ۱۲ برابر لهستان است و دلیل این امر حاکمیت کمونیسم بر لهستان بوده است که باعث کم‌رنگ شدن حضور داوطلبانه مردم در تعاونی‌ها و به تبع آن کم شدن میزان سرمایه اجتماعی در بین آنهاست.

فورگاس^۳ (۲۰۰۸) دو واحد تعاونی موفق را با هم مقایسه کرد. یکی از این تعاونی‌های موفق بازمانده دوره رکود ناشی از اصلاحات رادیکال و دیگری تعاونی موفق از دوران اصلاحات بوده است. مقایسه این دو نشان داد که تعاونی قدیمی به خاطر مدیریت جامعه محور خود توانسته است بر مشکلات اقتصادی، روانی و اجتماعی غلبه کند و موفقیت تعاونی‌های جدید متکی به افزایش سرمایه اجتماعی پس از اصلاحات بوده است و نشان دادند که تعاونی‌های تولیدی یک واحد اقتصادی صرف نیستند بلکه شبکه‌های اجتماعی می‌باشند.

طبق نتایج تحقیق بوما^۴ (۲۰۰۸) سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین عوامل مهم و تعیین کننده در موفقیت مدیریت صنایع جامعه است. (Bouma, et. Al, 2008) علمی و دیگران (۱۳۸۴) نشان دادند که سرمایه اجتماعی بالا، هزینه‌های مبادلاتی را کاهش می‌دهد، امکان همکاری و فعالیت‌های دارای منافع متقابل را افزایش می‌دهد و از شدت مشکلاتی که شکست بازار را به همراه دارد، می‌کاهد. موسایی و احمدی (۱۳۸۶) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافتند که با افزایش سطح توسعه یافتگی نمره عملکرد

1. Chloupkova

2. Svendsen

3. Forgacs

4. Bouma

تعاونی‌های مسکن افزایش یافته است. در ۱۴/۱ درصد از تعاونی‌های میزان رضایت اعضا از تعاونی‌ها خیلی بد، بد یا نسبتاً بد بوده است و این به این معنا است که اغلب تعاونی‌ها کمترین منافع را برای اعضای خود تعیین کرده‌اند. عملکرد تعاونی‌ها در ۴/۳ درصد از موارد خیلی بد، در ۲۰/۲ درصد از موارد بد و در ۶۲/۵ درصد از موارد خوب و در ۱۲/۹ درصد از موارد خیلی خوب گزارش شده است. تیمور رحمانی و میثم امیری (۱۳۸۶) به این نتیجه رسیدند که اعتماد اثر مثبت و مستقیم بر رشد اقتصادی دارد. دستاورد تحقیق علی سوری و نادر مهرگان (۱۳۸۶) حاکی از آن است که کاهش سرمایه اجتماعی عاملی برای کاهش سرمایه انسانی می‌باشد. تشکر و معینی (۱۳۸۱) به این موضوع دست یافتند که میان سرمایه اجتماعی و توسعه رابطه مثبت وجود دارد. نتایج تحقیق الوانی و شیروانی (۱۳۸۳) هم تأیید کننده همین امر می‌باشد؛ یعنی میان سرمایه اجتماعی و توسعه رابطه مثبت وجود دارد. دستاوردهای تحقیق رحمانی و امیری (۱۳۸۵) و پژوهش صمدی (۱۳۸۸) نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی اثر مثبت بر رشد اقتصادی دارد. کاهش سرمایه اجتماعی مانع از توسعه بازارهای مالی می‌شود و در مقابل افزایش سرمایه اجتماعی باعث توسعه بازارهای مالی و اقتصادی می‌شود. همچنین رحمانی (۱۳۸۶) نشان داد که اعتماد اجتماعی بر روی رشد اقتصادی، تأثیر مثبت و معناداری دارد. به این معنی که افزایش اعتماد اجتماعی باعث افزایش رشد اقتصادی می‌شود و کاهش اعتماد اجتماعی باعث کاهش تولید اقتصادی می‌شود. کاووسی و کیاسی (۱۳۸۷) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که اعتماد، شبکه و هنجار اجتماعی نقش مستقیم و مؤثری در توسعه کار آفرینی دارند.

تحقیق فیروزجایی و دیگران (۱۳۸۵) نشان داد که اختلاف معناداری بین میانگین اعضای تعاونی تولیدی و غیر اعضا در ارتباط با میزان اعتماد به غریبه‌ها، اعتماد به نهادها، مشارکت اجتماعی، شبکه روابط رسمی، مبادله اطلاعات با خارج از نظام اجتماعی، میزان آگاهی و سرمایه اجتماعی بین گروهی وجود دارد. به طوری که اعضای تعاونی نسبت به غیر اعضا دارای میانگین بالاتری در ارتباط با مؤلفه‌های

سرمایه اجتماعی بین گروهی بودند و همچنین مقدار میانگین سرمایه اجتماعی بین گروهی کل و میزان آگاهی نیز در بین اعضا بالاتر بوده است. تحقیق فیروزآبادی (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که مشارکت، هنجار همیاری و تمایل به کار گروهی، نوگرایی و بهره‌وری در بهره‌برداران تعاونی، به شکل معناداری بالاتر از بهره‌برداران در واحدهای خرد و دهقانی است.

یافته‌های فیروزآبادی و ایمانی (۱۳۸۵) حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی در مناطق شهر تهران، رابطه مثبتی با توسعه مناطق شهری در تهران دارد و مناطق توسعه یافته‌تر از میزان بیشتری از اعتماد عمومی، آگاهی، مشارکت رسمی و غیررسمی برخوردارند.

مبانی نظری تحقیق

بورديو سرمایه اجتماعی را مجموع منابع فیزیکی یا غیر فیزیکی در دسترس فرد یا گروهی که دارای شبکه نسبتاً با دوامی از ارتباطات نهادینه شده با آشنایی‌های دو جانبه محترم هستند، می‌داند. (فیلد، ۱۳۸۵: ۲۳). سرمایه اجتماعی نوعی ابزار دسترسی به منابع اقتصادی و فرهنگی، از طریق ارتباطات اجتماعی می‌باشد. تأکید بورديو بر مشارکت فرد در گروه است که سبب دسترسی او به منابع و امکانات گروه می‌شود. پس تئوری بورديو به فهم این نکته کمک می‌کند که چگونه فرد می‌تواند با استفاده از سرمایه اجتماعی، موقعیت اقتصادی خود را در جامعه بهبود بخشد. به نظر می‌رسد که در دیدگاه بورديو، سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی، ابزارهایی هستند برای اینکه فرد سرمایه اقتصادی خود را افزایش دهد. پس در دیدگاه بورديو سرمایه اجتماعی نوعی محصول اجتماعی، ناشی از تعامل اجتماعی می‌باشد (شارع پور، ۱۳۸۵: ۳۱-۳۴). بورديو سرمایه اجتماعی را جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای می‌داند که حاصل شبکه‌ای بادوام از روابط کمابیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل (یا به بیان دیگر، با عضویت در یک گروه) است. شبکه‌ای که هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه

جمعی بر خوردار می‌کند، و آن را مستحق "اعتبار" می‌سازد. این روابط ممکن است فقط در حالت عملی در مبادلات مادی و یا نمادینی که آن را در حفظ این روابط کمک می‌کند وجود داشته باشد. روابط یادشده را همچنین می‌توان با به کارگیری یک اسم مشترک (نام خانوادگی، طبقه، طایفه، مدرسه، حزب و غیره) به لحاظ اجتماعی برقرار و تضمین کرد، و یا مجموعه کاملی از اعمالی که به طور همزمان برای فرم دادن و آگاهی بخشیدن به کسانی طراحی شده است که در معرض آن روابط قرار گرفته‌اند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۴۸).

کلمن در تعریف سرمایه اجتماعی می‌گوید: سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند:

۱. همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند

۲. کنش‌های معین افرادی که در درون ساختار هستند را تسهیل می‌کنند.

سرمایه اجتماعی، مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معین که در نبودن آن دست یافتنی نخواهد بود را امکان پذیر می‌سازد. سرمایه اجتماعی مانند سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی کاملاً تعویض پذیر نیست، اما نسبت به فعالیت‌های عمومی تعویض‌پذیر است (اختر محقق، ۱۳۸۵: ۷۵). کلمن معتقد است سرمایه اجتماعی فرایندهای اجتماعی است که با تسهیل کنش اعضای خود، منافع‌شان را ارتقاء می‌دهد (اونق، ۱۳۸۴: ۲۴). وی به کارکرد سرمایه اجتماعی توجه دارد. به اعتقاد او سرمایه اجتماعی، بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منابع دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، شبکه‌های اطلاع‌رسانی، هنجارها و ضمانت‌اجراهایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق کرده یا مانع می‌شوند. کلمن وجود سرمایه اجتماعی را در اعتماد، اطلاع‌رسانی و ضمانت‌اجراهای کارآمد، روابط اقتدار و میزان تکالیف در گروه می‌داند و معتقد است که همانند دیگر انواع سرمایه، سرمایه اجتماعی مولد است ولی اگر این

سرمایه تجدید نشود به اتمام خواهد رسید. به زعم کلمن سرمایه اجتماعی متعلق به تعامل اجتماعی است و فرد صاحب آن نیست (شارع پور، ۱۳۸۵: ۳۴-۳۱).

به نظر پاتنام سرمایه اجتماعی دلالت بر اشکالی از سازمان اجتماعی چون اعتماد، قواعد و شبکه‌ها دارد که می‌تواند کارایی جامعه را از طریق کنش‌های متناسب تسهیل کند، در نتیجه تعاون خود انگیخته از طریق سرمایه اجتماعی تسهیل می‌شود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۷۸). به زعم پاتنام سرمایه اجتماعی نیز مانند سایر سرمایه‌ها مولد است و امکان دستیابی به اهداف مشخص را فراهم می‌کند که بدون آن غیرقابل دسترسی خواهند بود (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۸۵). پاتنام معتقد است که سرمایه اجتماعی به ارتباطات و مشارکت اعضای یک سازمان توجه دارد و می‌تواند به عنوان ابزاری برای رسیدن به سرمایه‌های اقتصادی باشد. وی توجه خاصی را به خانواده به عنوان یک سرمایه اجتماعی دارد و خانواده را مکان بازتولید اجتماعی می‌داند. او میزان عضویت در شبکه‌های ارتباط اجتماعی، گروه‌ها و کیفیت مشارکت در این گروه‌ها را در مطالعات گوناگون خود بسیار مهم نشان داده است (اختر محقق، ۱۳۸۵: ۵۵-۵۴).

به نظر پاتنام شبکه‌های مشارکت مدنی از جمله انجمن‌های همسایگی، کانون‌های سرودخوانی، تعاونیها، باشگاه‌های ورزشی، احزاب توده‌ای و... کنش افقی شدیدی را به نمایش می‌گذارند که یکی از اشکال ضروری سرمایه اجتماعی است (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۷). خصوصیت کلیدی سرمایه اجتماعی از نظر پاتنام این است که همکاری و مشارکت در جهت منافع متقابل اعضاء انجمن را تسهیل می‌کند (پاتنام: ۱۹۹۳) (به نقل از باغینی شجاعی، ۱۳۸۷: ۲۳۴). او معتقد است هرچه شبکه‌ها در جامعه بیشتر و متراکم‌تر باشند احتمال بیشتری دارد که شهروندان بتوانند در جهت منافع متقابل همکاری کنند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۶).

آنچه بورديو، کلمن و پاتنام درباره آن اتفاق نظر دارند این است که سرمایه اجتماعی صرفاً روابط عادی بین انسان‌ها برای مبادله مؤثرتر اطلاعات نیست، سرمایه اجتماعی به عقیده این افراد، در واقع ایجاد شبکه‌هایی با بهره‌گیری از هنجارها و اعتماد

است که می‌توانند در خدمت هدف‌های سودمندی چون رفاه، آسایش فکری و مشارکت مدنی و یا رفاه اقتصادی درآیند.

چارچوب نظری

از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی عبارتست از: هنجارهای غیررسمی جا افتاده‌ای که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند. هنجار متقابل به هنگام سروکار داشتن با تمام مردم وجود دارد اما تنها به هنگام برخورد با دوستان بالفعل می‌شود. بنابراین اعتماد، شبکه‌ها، جامعه مدنی و موارد دیگری که با سرمایه اجتماعی همراهند کلاً آثار و نتایج سرمایه اجتماعی هستند نه اجزای تشکیل دهنده آن. هر مجموعه‌ای از هنجارهای جا افتاده، سرمایه اجتماعی را تشکیل نمی‌دهد بلکه آنها باید به همکاری در گروه‌ها منجر شوند و بنابراین با ارزش‌های معنوی سنتی همچون صداقت، پایبندی به تعهدات، وظیفه‌شناسی، رابطه متقابل و نظیر آن مرتبط باشند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۳-۱۱). همچنین فوکویاما در یک تعریف دیگر بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی عبارتست از: توانایی‌های افراد برای کار کردن با یکدیگر به منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه‌ها و سازمان‌ها (Fukuyama, 1994: 10). فوکویاما معتقد است سرمایه اجتماعی متعلق به گروه‌هاست نه افراد. هنجارهایی که شالوده سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند در صورتی معنی دارند که بیش از یک نفر در آن سهم باشد (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۳).

سرمایه اجتماعی عنصری مطلوب برای انجام همکاری‌های درون‌گروهی است و هر چه میزان آن بالاتر باشد دستیابی گروه به اهداف خود با هزینه کمتری انجام می‌گیرد. اگر در گروهی به سبب نبود ویژگی‌هایی مانند اعتماد و هنجارهای مشوق مشارکت، سرمایه اجتماعی به اندازه کافی فراهم نباشد، هزینه‌های همکاری افزایش خواهد یافت و تحقق عملکرد، بستگی به برقراری نظام‌های نظارتی و کنترل پر هزینه پیدا خواهد کرد. در مقابل، وجود سرمایه اجتماعی به میزان کافی و مناسب، سبب

برقراری انسجام اجتماعی و اعتماد متقابل شده و هزینه‌های تعاملات و همکاری‌های گروهی کاهش یافته و در نتیجه عملکرد گروه بهبود می‌یابد (شاه حسینی، ۱۳۸۲: ۴۲-۴۱).

سرمایه اجتماعی عنصری مطلوب برای انجام همکاری‌های درون‌گروهی است و هر چه میزان آن بالاتر باشد دستیابی گروه به اهداف خود با هزینه کمتری انجام می‌گیرد. اگر در گروهی به سبب نبود ویژگی‌هایی مانند اعتماد و هنجارهای مشوق مشارکت، سرمایه اجتماعی به اندازه کافی فراهم نباشد، هزینه‌های همکاری افزایش خواهد یافت و تحقق عملکرد، بستگی به برقراری نظام‌های نظارتی و کنترل بر هزینه پیدا خواهد کرد. در مقابل، وجود سرمایه اجتماعی به میزان کافی و مناسب، سبب برقراری انسجام اجتماعی و اعتماد متقابل شده و هزینه‌های تعاملات و همکاری‌های گروهی کاهش یافته و در نتیجه عملکرد گروه بهبود می‌یابد (شاه حسینی، ۱۳۸۲: ۴۲-۴۱).

فوکویاما همچون پاتنام بر اعتماد به عنوان اساس ساختاری برای توفیق‌های اقتصادی تأکید دارد. او معتقد است، بر خلاف سیاست گذاری اقتصادی یا حتی سازماندهی نهادهای اقتصادی، سرمایه اجتماعی را نمی‌توان به آسانی از طریق دولت ایجاد کرد و یا به آن شکل بخشید. به زعم فوکویاما اعتماد، به عنوان یک انتظاری است، که ناشی از وجود جامعه‌ای صادق، با روحیه تعاون و بر پایه تقسیم ارزش‌ها در بین اعضای جامعه است. اعتماد سازماندهی خود بخودی را در سازمان‌های خودیاری ایجاد می‌نماید. بسیاری از شرکت‌های بزرگ بر مبنای اعتماد به اهداف بزرگی رسیده‌اند. در فرهنگ‌های با اعتماد بالا، مردم با اشکال گوناگونی از ساخت‌ها مشارکت دارند و از این طریق توان حرفه‌ای خود را ارتقاء بخشیده‌اند. اعتماد از نظر فوکویاما محور اصلی و کلیدی در توسعه و رونق اقتصادی است و سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه گردیده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد.

آنچه که در سرمایه اجتماعی قابل توجه است میزان انسجامی است که به دلیل وجود ارزش‌ها، هنجارها و دیدگاه‌های اصولی مشترک بوجود آمده است. بنابراین به اعتقاد فوکویاما جامعه‌ای دارای سرمایه اجتماعی بالا است که دارای گروه‌هایی با تعداد اعضای بالا و دارای اعتماد به یکدیگر بوده و منسجم باشند و همچنین بتوانند در ارتباط با محیط بیرون خود مؤثر عمل کرده و همکاری‌های متقابلی را با جوامع دیگر بوجود آورند (اختر محقی، ۱۳۸۵: ۶۱-۵۶). فوکویاما اعتماد را انتظاری می‌داند که در یک اجتماع برخوردار از رفتار منظم، دارای روابط صادقانه و مبتنی بر تعاون بر می‌خیزد و مبنای آن هنجارهای مشترک بین مردم است. اعتماد مستلزم پیش بینی رفتار یک بازیگر مستقل است و یک عنصر نا آگاهانه و غیر اختیاری نمی‌باشد. از نظر فوکویاما عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی عبارت است از:

۱. سیستم‌های باز ارتباطی در مقابل سیستم‌های بسته و خویشاوندی.
  ۲. افزایش شعاع اعتماد در برابر شعاع بی اعتمادی.
  ۳. قانون مداری و جامعه مدنی.
  ۴. آموزش، تحصیلات به معنای ارتقای سطح دانش تخصصی و همگانی برای غلبه بر نا آگاهی.
  ۵. هنجارهای درونی شده.
  ۶. نظام شورایی و مشارکت.
  ۷. مدیریت منعطف به جای مدیریت بوروکراتیک.
- و فواید شکل‌گیری اعتماد اجتماعی عبارت است از:
۱. تولید سرمایه اجتماعی.
  ۲. کاهش هزینه‌های تعاملات و تبادلات انسانی.
  ۳. کاهش مناقشه‌ها و مذاکرات.
  ۴. کاهش بوروکراسی.
  ۵. حکومت مردم سالار و دموکراسی.

۶. خودکفایی.

۷. توسعه (اختر محققی، ۱۳۸۵: ۶۱).

فوکویاما در ارتباط با سرمایه اجتماعی بر دو نکته تأکید می‌کند:

۱. سرمایه اجتماعی متعلق به گروه‌هاست نه افراد، به عبارت دیگر هنجارهایی که شالوده سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند در صورتی معنا دارند که بیش از یک فرد در آنها سهیم باشد.

۲. همکاری و همیاری برای تمام فعالیت‌های اجتماعی (خواه بد و خواه خوب) ضروری است. پس ارزش‌ها و هنجارهای غیررسمی می‌توانند مثبت و منفی باشند. (علاقه‌بند، ۱۳۸۴: ۱۷).

فوکویاما برخی از کشورها را که از نظر فرهنگی یکسان هستند؛ بر اساس سرمایه اجتماعی مقایسه می‌کند و هدف او این است که به این سؤال پاسخ دهد چرا برخی کشورها موفقیت اقتصادی بیشتری نسبت به سایر کشورها دارند؟ او ادعا می‌کند در این کشورها سطوح بالای قابلیت اجتماعی (سرمایه اجتماعی) صداقت و اعتماد، افراد را به انجام کارهای مشارکتی و تعاونی مشتاق می‌سازد و زمینه را برای رشد و ترقی فراهم می‌کند. مثلاً در جامعه ژاپن سطوح بالای سرمایه اجتماعی و تعاون سبب گسترش و توسعه این کشور گردیده است در حالی که در جامعه چین پیوندهای موجود مانع شکل‌گیری سرمایه اجتماعی شده و فرصت‌های نوآوری را محدود ساخته است (عزیزیانی فر و قاسمی، ۱۳۸۵: ۱۵).

رشد سرمایه اجتماعی مستلزم درگیر شدن فعالانه افراد در اجتماع مشارکتی است و موفقیت این انجمن‌ها و تعاونی‌ها منوط به استفاده کامل از ظرفیت مشارکتی افراد مخاطب است (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۷).

به کارگیری سرمایه اجتماعی در سطح سازمانی و تعاونی دارای مزایایی مانند:

ایجاد سازمان کاری و تیم‌های منعطف، ارائه سازوکارهایی برای بهبود مدیریت عملکرد

گروهی، زمینه‌سازی برای توسعه سرمایه‌های غیرمادی در سازمان و افزایش تعهد اعضا و کارکنان سازمان نسبت به مصلحت عامه می‌باشد (Leana & Burren, 1999).

فرضیه‌ها

۱. عوامل دموگرافی در میزان سرمایه اجتماعی نقش دارند.
۲. عوامل دموگرافی در میزان موفقیت تعاونی‌ها نقش دارند.
۳. هرچه اعتماد اجتماعی بیشتر باشد موفقیت تعاونی‌ها هم بیشتر است.
۴. هرچه مشارکت اجتماعی تعاونی‌ها بیشتر باشد موفقیت تعاونی‌ها هم بیشتر است.
۵. هرچه آگاهی اجتماعی اعضای تعاونی بیشتر باشد موفقیت تعاونی‌ها هم بیشتر است.
۶. هرچه هنجار پذیری اجتماعی اعضا بیشتر باشد موفقیت تعاونی‌ها هم بیشتر است.

روش

این مطالعه از نوع توصیفی-تبیینی و از نظر زمانی، مقطعی و به لحاظ ماهیت کاربردی می‌باشد و از نظر روش اجرا پیمایش (Survey) محسوب می‌شود. جامعه آماری این تحقیق اعضای تعاونی‌های تولیدی شهر یزد می‌باشد که حجم نمونه ۱۲۸ نفر است که به وسیله فرمول کوکران تعیین شده است. روش نمونه‌گیری، طبقه‌ای متناسب می‌باشد و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است که اعتبار آن از طریق اعتبار صوری و پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ تعیین گردیده است. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار کامپیوتری SPSS و برای آزمون فرضیات از آزمون t ، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

برای به دست آوردن اعتبار پرسشنامه این تحقیق از اعتبار محتوایی استفاده شده است، به این گونه که ابتدا گویه‌های متغیرهای تحقیق را از گویه‌های تحقیقات پیشین برگرفته و هم چنین از نظرات محققین و اساتید دیگر استفاده کرده‌ایم. در نهایت با نظر اساتید متخصص در این زمینه پرسشنامه تحقیق تدوین و طراحی گردید. پایایی یکی از ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری است و به این معنی است که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. برای آزمون پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است، به این صورت که میزان آلفای کرونباخ با استفاده از نرم افزار SPSS برای متغیرهایی که به صورت سازه تهیه شده بودند محاسبه گردید. میزان آلفا برای تمام متغیرها در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱- مقدار آلفا برای برای متغیرها و اندازه گیری پایایی تحقیق

مقدار آلفا	کمترین و بیشترین	تعداد گویه‌ها	متغیر
۰/۹۵۶۴	۷۷-۱۱	۱۱	آگاهی
۰/۹۶۴۹	۱۱۲-۱۶	۱۶	اعتماد درون گروهی
۰/۹۵۸۹	۶۵-۱۳	۱۳	اعتماد برون گروهی
۰/۸۴۸۶	۴۲-۶	۶	اعتماد آشنایان
۰/۹۶۱۱	۶۳-۹	۹	هنجار
۰/۹۵۸۳	۸۰-۱۶	۱۶	مشارکت
۰/۹۴۳۶	۴۵-۹	۱۵	شبکه
۰/۹۵۱۵	۹۰-۱۵	۹	موفقیت

همان گونه که در جدول ۱ آمده است میزان آلفای به دست آمده برای تمام متغیرها از مقدار ۰/۷ بیشتر است و این نشان دهنده همبستگی بالای درونی گویه‌ها و پایایی مطلوب ابزار تحقیق است و می‌توان با استفاده از این پرسشنامه برای تحقیق‌های دیگر در شرایط یکسان به نتایج یکسانی رسید.

تعریف مفاهیم

سن: تعداد روزهایی که یک فرد از بدو تولد تا کنون سپری کرده که به صورت سال بیان می‌شود.

وضعیت تأهل: به معنای زناشویی کردن، زن گرفتن، عیال و اولاد دار شدن می‌باشد (عمید، ۱۳۷۱: ۳۷۰).

تحصیلات: منظور میزان مدرک است که هر فرد با گذراندن دوره‌های رسمی آموزش و سنوات تحصیلی مربوط به آن درجه تحصیلی، به اخذ آن نائل گردیده است. **اعتماد اجتماعی:** اعتماد اجتماعی را می‌توان حسن ظن فرد نسبت به اعضای جامعه تعریف کرد، که موجب تسهیل و گسترش روابط فرد در جامعه می‌شود (امیرکافی، ۱۳۷۴: ۸۰).

مشارکت اجتماعی: به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آنها اعضای یک جامعه در محله، شهر، روستا شرکت کرده و به طور مستقیم یا غیرمستقیم در شکل دادن به حیات اجتماعی مشارکت دارند (محسنی تبریزی، ۱۳۶۹: ۱۰۸).

هنجار اجتماعی: آن دسته از قواعد رسمی و غیررسمی هستند که بیان می‌کنند چگونه اعضای شبکه بایستی با یکدیگر رفتار کنند (شارع پور، ۱۳۸۵: ۶۲).

کیفیت شبکه: مشارکت از دو بخش عینی و ذهنی تشکیل شده که بخش عینی آن شامل مشارکت اجتماعی و مدنی می‌باشد و بخش ذهنی آن شامل کیفیت شبکه می‌باشد.

آگاهی: منظور دامنه اطلاعات فرد نسبت به مسائل اطراف خود، بویژه در حیطه مسائلی که مربوط به کار و تخصص وی است، می‌باشد.

یافته‌ها

نتایج نشان می‌دهد که میانگین سنی پاسخگویان ۳۲/۰۲ سال می‌باشد، که ۱۱۱ نفر از آنها مرد و ۱۷ نفر از آنها زن می‌باشند. میانگین تحصیلات آنها ۱۲ سال می‌باشد. از تعداد ۱۲۸ نفر؛ ۷۳ نفر متأهل و ۵۲ نفر مجرد هستند و میانگین درآمد آنها ۴۳۲ هزار تومان در ماه می‌باشد.

جدول ۲- آزمون تفاوت میانگین‌ها با میزان سرمایه اجتماعی

متغیر	گروه‌ها	تعداد	میانگین	T	سطح معناداری t
جنسیت	مرد	۱۱۱	۲۴۸/۰۰	-۰/۷۶۸	۰/۴۴۴
	زن	۱۷	۲۶۳/۴۱		
وضعیت تأهل	متأهل	۷۳	۲۷۸/۰۴	۵/۲۱۱	۰/۰۰۰
	مجرد	۵۵	۲۱۲/۸۹		

این جدول نشان می‌دهد که میانگین سرمایه اجتماعی در بین مردان بیشتر از زنان است. با توجه به این که سطح معناداری از ۰/۰۵ بیشتر است این تفاوت معنادار نیست. در رابطه با وضعیت تأهل سرمایه اجتماعی افراد متأهل در مقایسه با افراد مجرد بیشتر است. از آنجایی که سطح معناداری ۰/۰۰۰ است این تفاوت معنادار می‌باشد، بنابراین افراد متأهل دارای سرمایه اجتماعی بیشتری در مقایسه با افراد مجرد هستند.

جدول ۳- آزمون تفاوت میانگین‌ها با میزان موفقیت تعاونی‌ها

متغیر	گروه‌ها	تعداد	میانگین	t	سطح معناداری t
جنسیت	مرد	۱۱۱	۲۰/۷۶	-۱/۸۴۶	۰/۰۶۷
	زن	۱۷	۲۵/۴۱		
وضعیت تأهل	متأهل	۷۳	۲۴/۵۹	۴/۶۰۵	۰/۰۰۰
	مجرد	۵۵	۱۷/۱۸		

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که میانگین موفقیت مردان کمتر از زنان است، اما با توجه به اینکه سطح معناداری از ۰/۰۵ بیشتر است، بنابراین این تفاوت معنادار نیست. در رابطه با وضعیت تأهل چون میانگین موفقیت افراد متأهل بیشتر از افراد مجرد است و با توجه به اینکه سطح معناداری برابر است با (۰/۰۰۰)، پس این تفاوت معنادار بوده و افراد متأهل نسبت به افراد مجرد موفق‌تر می‌باشند. افراد متأهل به دلیل دایره روابط اجتماعی گسترده‌تر و وجود آشنایان بیشتر و مشارکت بیشتر در کارها و وجود اقوام همسر و رابطه با آنان، نسبت به افراد مجرد از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار هستند.

جدول ۴- آزمون همبستگی متغیرها با میزان سرمایه اجتماعی

متغیر	مقدار همبستگی	سطح معناداری	تعداد
درآمد	۰/۵۵۳	۰/۰۰۰	۱۲۸
تحصیلات	۰/۵۳۰	۰/۰۰۰	۱۲۸
سن	۰/۳۷۳	۰/۰۰۰	۱۲۸

همان‌گونه که در جدول ۴ دیده می‌شود رابطه معناداری میان میزان درآمد با سرمایه اجتماعی در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است، نشان دهنده این است که هرچه میزان درآمد اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد، میزان سرمایه اجتماعی در بین افراد تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد. همچنین رابطه معناداری بین میزان تحصیلات با میزان سرمایه اجتماعی دیده می‌شود، و همبستگی مثبت نشان دهنده این است که هر چه میزان تحصیلات اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان سرمایه اجتماعی در بین افراد تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد. از تحلیل جدول ۴ متوجه این امر نیز می‌شویم که رابطه معناداری بین سن با سرمایه اجتماعی وجود دارد، چون

سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است، نشان دهنده این است که هر چه سن افراد افزایش می‌یابد میزان سرمایه اجتماعی در بین افراد نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۵- آزمون همبستگی متغیرها با میزان موفقیت تعاونی‌ها

تعداد	سطح معناداری	مقدار همبستگی پیرسون	متغیر
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۴۵۹	درآمد
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۵۱۰	تحصیلات
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۲۲۲	سن
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸۳۳	اعتماد اجتماعی
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸۱۰	مشارکت اجتماعی
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۶۲۵	آگاهی
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸۲۴	هنجار
۱۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸۱۴	شبکه اجتماعی

همانگونه که در جدول ۵ دیده می‌شود رابطه معناداری بین میزان درآمد با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد. (سطح معناداری ۰/۰۰۰) و همبستگی مثبت بیانگر آن است که هرچه میزان درآمد اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

طبق نتایج جدول ۵ رابطه معناداری بین میزان تحصیلات با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است. و همبستگی مثبت بیانگر آن است که هر چه میزان تحصیلات اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

با توجه به نتایج جدول بالا رابطه معناداری بین سن با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، و همبستگی مثبت بیانگر آن

است که هر چه میزان سن اعضای تعاونیها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

از جدول فوق استنباط می‌شود که رابطه معناداری بین اعتماد اجتماعی با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، همچنین همبستگی مثبت نشان دهنده این است که هر چه میزان اعتماد اجتماعی اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

مطابق با داده‌های بالا رابطه معناداری نیز بین مشارکت اجتماعی در تعاونی با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، همچنین همبستگی مثبت نشان دهنده آن است که هر چه میزان مشارکت اجتماعی در تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

همچنین نتایج نشان دهنده وجود رابطه معناداری بین آگاهی اجتماعی با میزان موفقیت در تعاونی‌ها می‌باشد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، و همبستگی مثبت بیانگر آن است که هر چه میزان آگاهی اجتماعی اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

همان‌گونه که در جدول ۵ دیده می‌شود رابطه معناداری بین هنجار اجتماعی با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، (سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است)، همچنین همبستگی مثبت نشان دهنده این است که هر چه میزان هنجار اجتماعی اعضای تعاونی‌ها افزایش می‌یابد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

همچنین مطابق جدول رابطه معناداری بین شبکه اجتماعی با میزان موفقیت در تعاونی‌ها وجود دارد، چون سطح معناداری از (۰/۰۵) کمتر است، و همبستگی مثبت بیانگر آن است که هر چه شبکه اجتماعی اعضای تعاونی‌ها قوی‌تر و گسترده‌تر باشد میزان موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد.

از تحلیل یافته‌ها به این نتیجه رسیدیم که میزان سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولیدی شهر یزد ۳۵/۲ درصد کم، ۳۶ درصد متوسط و ۲۸/۸ درصد زیاد می‌باشد؛ و میزان موفقیت آنها در ۴۴/۵ درصد کم و ۳۳/۶ درصد متوسط و در ۲۱/۹ درصد زیاد بوده است. این نتایج به طور کلی نشان می‌دهند که هرچه سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولیدی افزایش می‌یابد میزان موفقیت آنها نیز افزایش می‌یابد و هر چه سرمایه اجتماعی در تعاونی‌ها کاهش پیدا می‌کند موفقیت آنها هم کاهش پیدا می‌کند.

جدول ۶- رگرسیون چندگانه برای سنجش اثر متغیرهای مستقل بر میزان موفقیت

تعاونی‌ها

متغیرهای مستقل	بتا	سطح معنی‌داری
شبکه اجتماعی	۰/۳۷۳	۰/۰۰۰
هنجار اجتماعی	۰/۳۴۳	۰/۰۰۳

از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، ۲ متغیر مستقل (شبکه اجتماعی و هنجار اجتماعی) تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. و در معادله باقی مانده‌اند.

R	R square	Adjusted R square
۰/۸۹۵	۰/۸۰۲	۰/۷۷۸

در بین متغیرهای تحقیق، شبکه اجتماعی با ۳۷ درصد بیشترین سهم را در تبیین میزان موفقیت تعاونی‌ها دارد. با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان ۷۷/۸ درصد از واریانس میزان موفقیت تعاونی‌ها را توضیح داد. مابقی تغییرات متغیر وابسته، مربوط به سایر عوامل است.

نتیجه‌گیری

امروزه سرمایه اجتماعی یکی از مباحث بسیار مهم مطروحه در حوزه جامعه‌شناسی و اقتصاد می‌باشد. در رابطه با سرمایه اجتماعی تعاریف زیادی مطرح شده و آن را شامل اجزایی همچون اعتماد اجتماعی، آگاهی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه و هنجار اجتماعی می‌دانند. با توجه به اینکه در ایجاد و حفظ تعاونی در ایران غالباً به نقش سرمایه اقتصادی و انسانی توجه خاصی می‌شود و از سرمایه اجتماعی غفلت می‌شود و از آنجایی که لازمه ایجاد و حفظ تعاونی، وجود شاخص‌های سرمایه اجتماعی می‌باشد؛ میزان تأثیر سرمایه اجتماعی در موفقیت تعاونی‌های تولیدی شهر یزد سنجیده شد، که نتایج نشان دهنده این موضوع بود که موفقیت تعاونی‌ها در ۴۴/۵ درصد کم، ۳۳/۶ درصد متوسط و ۲۱/۹ درصد زیاد بوده است که این آمار خوبی برای میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی در شهر یزد نمی‌باشد.

یافته‌ها نشان دادند که میانگین سرمایه اجتماعی در بین مردان بیشتر از زنان می‌باشد اما این تفاوت معنادار نمی‌باشد؛ علت این تفاوت می‌تواند حضور بیشتر مردان در جامعه و گسترده‌تر بودن شبکه روابط و تعاملات آنها باشد. این نتایج با نتایج تحقیق مرشدی و شیرینی (۱۳۸۷) که نشان دادند سرمایه اجتماعی در میان زنان و مردان دانشجوی تفاوت دارد ناهمخوانی دارد. میان سن و سرمایه اجتماعی رابطه معناداری و مثبتی وجود دارد؛ علت این امر را می‌توان گسترش آشنایان افراد و بیشتر شدن شبکه ارتباطی آنان، همگام با افزایش سن آنها دانست. میان درآمد و سرمایه اجتماعی رابطه مثبت وجود دارد؛ این امر با نتایج تحقیق مرشدی و شیرینی (۱۳۸۷) متفاوت می‌باشد. میان تحصیلات و سرمایه اجتماعی رابطه مثبت وجود دارد. دلیل این امر می‌تواند این باشد که با افزایش تحصیلات، آگاهی افراد نسبت به مسائل بیشتر شده و تعاملات و مشارکت آنها نیز گسترده‌تر می‌شود؛ این امر با نتایج تحقیق فیروزآبادی (۱۳۸۴) همخوانی دارد و با تحقیق مهری (۱۳۸۴) همخوانی ندارد. نتایج نشان دهنده این امر می‌باشد که افزایش درآمد موجب افزایش سرمایه اجتماعی می‌باشد؛ که علت را می‌توان

این امر دانست که با افزایش درآمد شبکه ارتباطات و تعاملات، همکاری و مشارکت فرد بیشتر شده و این امر باعث افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود. نتایج نشان دهنده وجود رابطه معنادار میان اعتماد اجتماعی و موفقیت تعاونی‌ها می‌باشد، به این معنی که هرچه اعتماد اجتماعی افزایش می‌یابد موفقیت تعاونی‌ها نیز افزایش می‌یابد؛ این امر با نتایج تحقیق ازکیا و غفاری (۱۳۸۰) رحمانی و دیگران (۱۳۸۶) و رحمانی (۱۳۸۷) کاووسی و کیاسی (۱۳۸۷) همخوانی دارد. پاتنام معتقد است، اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل، شبکه‌های مشارکت مدنی و همکاری موفقیت‌آمیز متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰۹).

نتایج نشان داد که میان آگاهی و موفقیت تعاونی‌ها نیز رابطه معنادار و مثبت وجود دارد، این امر می‌تواند به این علت باشد که هنگامی که فرد و گروه وی از مسائل آگاهی و اطلاعات بیشتری داشته باشند توانایی و قدرت اتخاذ تصمیمات درست در فرد و گروه وی بیشتر شده و به تبع آن به نتایج بهتری دست خواهند یافت. این یافته‌ها با نتایج تحقیق فیروزجایی، صدیقی، محمدی (۱۳۸۵) همخوانی دارد. از طرفی یافته‌ها حاکی از آن است که هرچه مشارکت اجتماعی افراد در تعاونی افزایش یابد موفقیت آنها نیز افزایش می‌یابد. هنگامی که مشارکت در تعاونی‌ها افزایش پیدا می‌کند، به تبع آن، توان گروه برای انجام بهتر امور افزایش یافته و با نیرو و هزینه کمتر، موفقیت بیشتری عاید تعاونی خواهد شد. این امر با نتایج تحقیق ازکیا و غفاری (۱۳۸۰) فیروزجایی صدیقی و محمدی (۱۳۸۵) همخوانی دارد. میان شبکه اجتماعی و هنجار و موفقیت تعاونی‌ها رابطه مثبت وجود داشت، به این معنی که هرچه شبکه اجتماعی قوی‌تر و بهتر و هنجارهای کارآمد تری وجود داشته باشد، موفقیت تعاونی‌ها هم بیشتر می‌باشد. هنگامی که شبکه روابط گسترده‌تر و کاراتری وجود داشته و هنجارهای اجتماعی در تعاونی وجود داشته و رعایت شود مسلماً به بهبود و کیفیت و افزایش توانایی تعاونی‌ها منجر خواهد شد؛ که این امر با نتایج تحقیق فیروزجایی صدیقی و محمدی (۱۳۸۵) همخوانی دارد. میان سرمایه اجتماعی و موفقیت تعاونی‌های تولیدی و اقتصادی رابطه

مثبت و معناداری وجود دارد. سرمایه اجتماعی از مؤلفه‌هایی تشکیل شده که هرکدام از آنها می‌توانند هزینه‌های تولید را کم کرده، کارایی و بهره‌وری را افزایش داده و موجب بالا رفتن شانس موفقیت شوند. این امر با نتایج تحقیق الوانی، شیروانی (۱۳۸۳) علمی، شارع پور، حسینی (۱۳۸۴) سوری، مهرگان (۱۳۸۶) تشکر، معینی (۱۳۸۱) صمدی (۱۳۸۸) امیری، رحمانی (۱۳۸۵) رحمانی، عباسی نژاد، امیری (۱۳۸۶) فیروزآبادی، ایمانی جاجرمی (۱۳۸۵) همخوانی دارد. در انتها نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی در تعاونی‌های تولیدی شهر یزد کم می‌باشد، که این نتایج بر خلاف نتایج تحقیق فیروزآبادی، صدیقی، محمدی (۱۳۸۵) می‌باشد؛ در تحقیق ایشان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در میان تعاونی‌های روستایی بالا ارزیابی شده بود. علت این امر را می‌توان بافت سنتی و سلطه آداب و رسوم و روحیه همکاری و مشارکت و تعاون در میان روستاییان دانست که باعث شده است سرمایه اجتماعی در میان آنها بیشتر و موفقیت آنها بیشتر باشد. نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، ۲ متغیر مستقل تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. از بین متغیرهای باقیمانده در مدل رگرسیون، میزان شبکه اجتماعی و هنجار اجتماعی از ابعاد سرمایه اجتماعی، در مجموع بیشترین تأثیر را بر میزان موفقیت تعاونی‌ها داشته‌اند؛ که شبکه اجتماعی با $(\beta=0/37)$ و هنجار اجتماعی با $(\beta=0/34)$ به ترتیب بیشترین تأثیر را بر میزان موفقیت تعاونی‌ها داشته‌اند. با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان ۷۷/۸ درصد از واریانس میزان موفقیت تعاونی‌ها را توضیح داد.

این تحقیق نشان داد که بسیاری از تعاونی‌های تولیدی در شهر یزد غیرفعال می‌باشند، بیشتر این تعاونی‌ها در ابتدا برای گرفتن وام ثبت شده‌اند و هنگامی که موفق به گرفتن وام از اداره تعاون گردیده‌اند؛ تعاونی به نوعی منحل یا معلق شده و هیچگونه فعالیت تولیدی خاصی را انجام نمی‌دهند. مسئولین باید در اعطای وام به این تعاونی‌ها دقت بیشتری به خرج دهند که در اینجا نیاز به وجود سیستم‌های نظارتی بیشتری بر تعاونی‌ها و کارکرد و فعالیت‌های آنان احساس می‌شود. بنابراین نتیجه می‌گیریم بر

خلاف روند فعلی که در ایجاد تعاونی به سرمایه اقتصادی توجه خاصی می‌شود، اگر به سرمایه اجتماعی (که جزء جدایی ناپذیر تعاونی می‌باشد) دست کم در کنار سرمایه اقتصادی توجه شود و سعی در افزایش و تقویت سرمایه اجتماعی شود ما شاهد رشد روزافزون تعاونی‌ها و موفقیت و بهروزی آنها در جامعه خواهیم بود. به طور خلاصه می‌توان گفت که میان افزایش سرمایه اجتماعی در تعاونی‌ها و موفقیت تعاونی‌های با یکدیگر رابطه تنگاتنگی وجود دارد.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ فیروزآبادی، سید احمد. (۱۳۸۷)، بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل مؤثر بر تبدیل بهره‌برداری‌های دهقانی به تعاونی، نامه علوم اجتماعی، بهار، شماره ۳۳.
- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۳)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۰)، بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷.
- اختر محقق، مهدی. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، انتشارات اختر محقق، تهران.
- الوانی، سید مهدی؛ شیروانی، علیرضا. (۱۳۸۳)، سرمایه اجتماعی اصل محوری توسعه، ماهنامه علمی آموزشی تدبیر، شماره .
- اونق، نازمحمد. (۱۳۸۴)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- امیرکافی، مهدی، (۱۳۷۴)، اعتماد اجتماعی: اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.

- پاتنام، رابرت و... (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، گردآورنده کیان تاجبخش، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: انتشارات شیرازه.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات روزنامه سلام.
- پور موسوی، فتح‌الله. جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی، راهبرد، شماره ۲۶.
- پیران، پرویز؛ موسی، میرطاهر؛ شیانی، ملیحه. کار پایه مفهومی و مفهوم سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)، رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۴۴.
- تشکر، زهرا؛ معینی، محمدرضا. (۱۳۸۱)، نگاهی به سرمایه اجتماعی و توسعه، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۴.
- رحمانی، تیمور؛ امیری، میثم. (۱۳۸۶)، بررسی تأثیر اعتماد بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۸.
- رحمانی، تیمور؛ عباسی‌نژاد، حسین؛ امیری، میثم. (۱۳۸۶)، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران با روش اقتصادسنجی فضایی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ششم.
- رحمانی، تیمور؛ میثم امیری. (۱۳۸۵)، بررسی آثار سرمایه اجتماعی درون و برون گروهی بر رشد اقتصادی استان‌های ایران، دو فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال سوم، شماره ششم.
- روبرت پاتنام. (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه: محمدتقی دل‌فروز.
- سوری، علی؛ مهرگان، نادر. (۱۳۸۶)، نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۲.

- شارع پور، محمود. (۱۳۸۳)، ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ایران، انتشارات آگه.

- شارع پور، محمود. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.

- شاه حسینی، ماهرو. (۱۳۸۱)، مطالعه و بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در عملکرد انجمن‌های اعتبار گردشی زنان در تهران، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات).

- شجاعی باغینی، مهدی. (۱۳۸۷)، مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۰) سرمایه اجتماعی، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره دوم، سال اول، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

- صمدی، علی حسین. (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی و توسعه مالی: اقتصاد ایران (۱۳۵۰-۱۳۸۵)، مجله تحقیقات اقتصادی.

- طالب، مهدی. (۱۳۷۹)، اصول و اندیشه‌های تعاونی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- عباسی، محمد. (۱۳۸۸)، باور تعاون (تعاون در اندیشه و عمل)، تهران: نشر توسعه روستایی ایران.

- عزیزبانی فر، جمال؛ قاسمی، زینب. (۱۳۸۶)، بررسی تئوریک سرمایه اجتماعی و تبیین مؤلفه‌های کارکردی آن، زریبار، شماره ۶۵ و ۶۶.

- علاقه‌بند، مهدی. (۱۳۸۴)، درآمدی بر سرمایه اجتماعی، مجله جامعه‌شناسی معرفت، شماره ۴۲.

- علمی، زهرا و دیگران. (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و چگونگی تأثیر آن بر اقتصاد،

- عمید، حسن. (۱۳۶۹)، **فرهنگ عمید**، تهران نشر امیرکبیر.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹)، **پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن**، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران: جامعه ایرانیان.
- فیروزجایی، احمد؛ صدیقی، حسین؛ محمدی، محمد علی. (۱۳۸۵)، مقایسه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولیدی روستایی، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۳.
- فیروزآبادی، احمد. (۱۳۸۴)، **تحصیلات و سرمایه اجتماعی، رشد آموزش علوم اجتماعی**، دوره نهم، شماره ۲، زمستان.
- فیروزآبادی، احمد؛ ایمانی جاجرمی حسین. (۱۳۸۵)، **سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی-اجتماعی در کلانشهر تهران**، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۳.
- فیلد، جان. (۱۳۸۵)، **سرمایه اجتماعی**، ترجمه: جلال متقی، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- کاووسی، اسماعیل؛ کیاسی، حمیرا. (۱۳۸۷)، **بررسی نقش اعتماد، هنجارها و شبکه اجتماعی در توسعه کارآفرینی**، **کتاب ماه علوم اجتماعی**، شماره ۱۰.
- کتابی، محمود و دیگران. (۱۳۸۳)، **دین، سرمایه اجتماعی و توسعه فرهنگی**، **مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان**، جلد ۱۷، شماره ۲.
- مرشدی ابوالفضل؛ شیری، حامد. (۱۳۸۷)، **مقایسه سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه تهران و اعضای کانون‌های فرهنگی هنری دانشگاه‌های شهر تهران**، **مجله جامعه شناسی ایران**، دوره نهم، شماره ۳ و ۴.
- مهری، کریم. (۱۳۸۴)، **بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران**، **فصلنامه خانواده و پژوهش**، سال دوم، شماره ۲.

- Adhikari, K.P., Goldey, P. (2009). Social Capital and its “Downside”: The Impact on Sustainability of Induced Community-Based Organizations in Nepal. *World Development*, 38.
- Bouma, J., Bulte, E., Soet D. (2008). Trust and cooperation: Social capital and community resource management. *Journal of Environmental Economics and Management*, 56.
- Bourdieu, P. (1986). *Distinction: A Social Critique of Taste*. Routledge, London. In: Svendsen, G.L.H., Kjeldsen, Ch., Noe, E. (2010). How do private entrepreneurs transform local social capital into economic capital? Four case studies from rural Denmark. *The Journal of Socio Economics*, 39.
- Chloupkova, I., Svendsen, G. L. Svendsen, G. T (2003). *Bulding and desiroying social capital The case of cooperative movement in Denmark and Poland* . Agriculture and human valluse, 2D.
- Chuang, Y.C., Chaung, K.Y. (2008). Gender differences in relationships between social capital and individual smoking and drinking behavior in Taiwan. *Social Science & Medicine*, 67.
- Crudeli, L. (2006). Social Capital and economic opportunities. *The Journal of Socio-Economics*, 35.
- Chou, Y.K. (2006). Three simple models of social capital and economic growth. *The Journal of Socio-Economics*, 35.
- Coleman, J (1990). *Foundation of Social Theory*, Cambridge, harwaed university Press
- Forgacs,c.(2008). Leader ship and importance of social capital in cooperatives during Transition: A Cace study of two cooperatives . *journal of pural of cooperative*.
- Fukuyama. F (1995). *Social capital at World Bank*. Strateghc and operational implications of the concept

- Leana, C.R. & Van Burren, H. J. (1999) "**Organizational Social Capital and Employment Proactive**", Academy of management reviews.
- Milani, C. (2005). **Social Capital, Political Participation and local Development: Actors in Civil Society and Local Development Policies in Bahia**, Funded by the Research Support Foundation of the State of Bahia (FAPESB) and Developed Within the **Escola de Administracao** at the Federal University of Bahia.
- Pronyk, P.M., Harpham, T., Busza, J., Phetla, G., Morison, L.A., et. al. (2008). **Can social capital be intentionally generated?** A randomized trial from rural South Africa. **Social Science & Medicine**. 67.
- Poortinga, W., (2006). **Social relations or social capital?** Individual and community health effects of bonding social capital. **Social Science & Medicine**, 63.
- Putnam, R (2000). **Bowling Alone: the Collapse and Revival of American community**. New York: Simon and Schuster
- Svendsen, G.L.H., Kjeldsen, Ch., Noe, E. (2010). How do private entrepreneurs transform local social capital into economic capital? Four case studies from rural Denmark. **The Journal of Socio-Economics**, 39.